

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Benjamin Petersson

Naturens (I)jus lyser än
Om förhållandet mellan naturrätt
och allmänna rättsgrundsatser

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin: VT24

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
1 INLEDNING	3
1.1 Bakgrund	3
1.2 Syfte och frågeställning	4
1.3 Metod.....	4
1.4 Material.....	5
1.5 Avgränsningar.....	6
1.6 Disposition.....	6
2 NATURRÄTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER	7
2.1 Naturrättens natur.....	7
2.2 Naturrättens roll och funktion.....	9
3 ALLMÄNNA RÄTTSGRUNDSATSER I ALLMÄNHET	11
3.1 Definition.....	11
3.2 Kännetecken.....	11
3.3 Exempel	13
4 FÖRHÅLLET MELLAN NATURRÄTT OCH ALLMÄNNA RÄTTSGRUNDSATSER.....	14
4.1 Grundsatsernas ursprung.....	14
4.2 Kunskap genom jämförelser.....	15
4.3 Grundsatserna och rättskällebegreppet.....	17
4.4 Praktiska aspekter	21
5 SLUTORD.....	24
KÄLLFÖRTECKNING.....	25
Litteratur.....	25
Rättsfall	28

Summary

Ideas of natural law constituted the prevailing legal theory for a long time. In Sweden, this eventually changed, not least during the 20th century. The influence of Scandinavian legal realism and the dominance of legal positivism since then raises a discussion regarding whether natural law still has a place in the Swedish legal system. In this thesis in legal philosophy, I approach this discussion within one limited subject, namely general principles of law. This is done by investigating whether the presence and use of general principles of law in Swedish adjudication and application of law is an element of natural law and, if so, in what way.

A method of legal philosophy is employed where natural law theory serves as a perspective in analysing general principles of law as a phenomenon. Within this framework, arguments can be presented concerning whether there are certain characteristics of general legal principles that can connect them to ideas of natural law.

Among the basic tenets of natural law theory, one is natural law as a, in some sense, “higher law” of universal moral values and principles, separated and independent from positive law and from which the positive law can be evaluated. Another is the role of natural law as a tool for interpreting and filling the gaps in positive law. Due to the limited scope of the thesis, more material claims and contents of natural law are not further explained.

The definition given to general principles of law suggests that they, precisely as principles, can be distinguished from rules. As principles, they are also relatively unspecific. Moreover, general legal principles normally contain a norm, interest or value and are often unwritten.

The investigation shows that there are historical, epistemological, philosophical and practical connections between natural law theory and general legal principles. This leads me to conclude that the presence and use of general principles of law in Swedish adjudication and application of law *can* be seen as an element of natural law.

Sammanfattning

Det naturrättsliga tänkandet utgjorde under lång tid den rådande synen på rätten. I Sverige kom detta så småningom att förändras, inte minst under 1900-talet. Den skandinaviska rättsrealismens inflytande och rättspositivismens dominans sedan dess väcker en diskussion gällande om naturrätten fortsatt har en plats i svensk rätt. I denna uppsats inom allmän rättslära angriper jag denna diskussion inom ett avgränsat område, nämligen allmänna rättsgrundsatser. Detta görs genom att undersöka huruvida förekomsten och bruket av allmänna rättsgrundsatser i svensk rättstillämpning är ett inslag av naturrätt och i så fall på vilket sätt.

En rättsfilosofisk metod används där naturrättsläran tjänar som perspektiv i analysen av allmänna rättsgrundsatser som företeelse. Inom detta ramverk förs resonemang kring ifall det finns en sådan karaktäristik hos allmänna rättsgrundsatser som gör att de kan kopplas till naturrättsligt tänkande.

Bland de grundläggande naturrättsliga utgångspunkterna återfinns naturrätten som en, i någon mening, ”högre rätt” av moraliska värden och principer, skild från och oberoende av positiv rätt, som den positiva rätten kan bedömas utifrån. En annan är naturrättens roll i tolkning och utfyllnad av den positiva rätten. På grund av uppsatsens begränsade omfattning redogörs inte för vad naturrätten innehåller och kräver i mer materiell mening.

Definitionen av allmänna rättsgrundsatser antyder att de kan bli sedda som principer och därmed särskiljas från regler. Som principer är de även relativt ospecifika. Dessutom innehåller de allmänna rättsgrundsatserna normalt sett en norm, intresse eller värde och de är ofta oskrivna.

Undersökningen visar att det finns historiska, epistemologiska, filosofiska och praktiska kopplingar mellan naturrättsläran och allmänna rättsgrundsatser. Detta föranleder min slutsats att förekomsten och bruket av allmänna rättsgrundsatser i svensk rättstillämpning *kan* ses som ett inslag av naturrätt.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Under synnerligen lång tid – i antikens filosofi, vid medeltidens lärosäten och under upplysningen – var naturrättsligt tänkande det naturliga sättet att se på rätten. Naturrättsläran kom samtidigt i olika former. Den utmanades emellanåt och dess praktiska betydelse varierade. Likväl utgjorde det naturrättsliga tänkandet mittfåran i den juridiska världen.¹

I kölvattnet av 1800-talets sekularism, empirism och nationalism formulerades rättspositivistiska idéer som kontrast till det naturrättsliga tänkandet. Under tidigt 1900-tal avfärdade uppsalafilosofen Hägerström naturrätten som vidskeplighet. I stället skulle betoning ligga på konstaterbara ting. Den rättsrealistiska teoribildning som följde kallas ”uppsalaskolan” eller ”skandinavisk rättsrealism”. Uppsalaskolan kom att få stort inflytande under 1900-talet när det gäller synen på rätten i Sverige.²

Uppsalaskolans betoning på observerbara fakta kan sägas ha bidragit till att mer moderna rättspositivistiska teorier³ kommit att få starkt fotfäste i svensk rätt. Detta då rättspositivismen menar att gällande rätt fastställs med hjälp av faktuella kriterier. Naturrätten har samtidigt, i varje fall på det synliga planet, fått en allt mer tillbakaskjutet plats och dåligt rykte i den svenska rättskulturen.⁴ Det är därför intressant att närmare undersöka naturrättens *egentliga* ställning idag.

Efter andra världskriget uppstod, inte minst på kontinenten, en slags naturrättslig renässans som bland annat utmynnade i ett allt större fokus på mänskliga rättigheter.⁵ Europeiseringen av svensk rätt innebär att rättighetstänkandet också har fått större betydelse här. Flera har lyft detta som ett naturrättsligt inslag.⁶

---

¹ Jfr Hellner (1994) s. 22f.

² Jfr Dahlman (2010) s. 105; Peczenik (1999) s. 137f.; Strömholm m.fl. (2020) s. 91–109.

³ Ex. Harts lära, se Strömholm m.fl. (2020) s. 141ff.

⁴ Se Schultz (2018) s. 82ff.

⁵ Se ex. Peczenik (1995) s. 136.

⁶ Se ex. Nowak (2019) s. 326f.; Schultz (2018) s. 100f., 107; Stenlund (2021) s. 72ff.

Genom europeiseringen har även hävdats att allmänna rättsgrundsatser⁷ ökat i betydelse.⁸ Frågan är då hur vi ska se på dessa grundsatser. Kan även de sägas vara ett inslag av naturrätt? Utöver kopplingen till europeiseringen finns det vissa ytterligare gemensamma nämnare med rättighetstänkandet.

Vid första anblick tycks de allmänna rättsgrundsatserna, likt mänskliga rättigheter, inte vara helt lättplacerade inom ramen för rättskälleläran. Användandet av grundsatserna har också setts som kontroversiellt i den av rättsrealism och rättspositivism präglade svenska rättsvetenskapen, på samma sätt som det funnits en ovilja inför rättighetstänkande.⁹ Likheterna indikerar även att allmänna rättsgrundsatser är ett lämpligt studieobjekt för ta reda på om och hur naturrätten fortsatt kan skönjas i svensk rätt. Sammanfattningsvis finns flera skäl till den undersökning som görs i denna uppsats.

1.2 Syfte och frågeställning

Ovanstående bakgrund väcker en diskussion om naturrättens ställning i svensk rätt. Ansatsen är att naturrätten kanske fortfarande är levande, medvetet eller ej, trots den skandinaviska rättsrealismens inflytande och rättspositivismens dominans under stora delar av 1900-talet och in på våra dagar. Bidrag till denna potentiellt omfattande diskussion kan ges genom att illustrera naturrättens genomslag inom olika områden. I nu föreliggande uppsats är syftet att undersöka om det finns indikationer på naturrätt inom ett avgränsat område i svensk rätt, nämligen förekomsten och bruket av allmänna rättsgrundsatser i svensk rättstillämpning. Således kan, utifrån syftet, följande frågeställning formuleras:

Är allmänna rättsgrundsatser ett inslag av naturrätt i svensk rättstillämpning och i så fall på vilket sätt?

1.3 Metod

Syftet och frågeställningen hör hemma inom den allmänna rättsläran. Uppsatsen kan sägas röra sig på en nivå över rättsdogmatiken. Därför används den

---

⁷ Jag kommer i uppsatsen se ”allmänna rättsgrundsatser” och ”allmänna rättsprinciper” som synonymer. ”Grundsats(er)” kommer användas som kortform, om inget annat framgår.

⁸ Se Bernitz (2002) s. 181; Reichel & Åhman (2020) s. 34, 52f.

⁹ Se Fritz (2020) s. 86ff.; Hellner (2001) s. 134; Peczenik (1999) s. 136; Schultz (2007).

allmänna rättslärans metod, som även kan kallas rättsfilosofisk metod. Denna metod handlar allmänt om att beskriva den juridiska metoden, analysera juridiska grundbegrepp, utvärdera dessa föregående två, lämna förbättringsförslag samt framföra rättsfilosofiska synpunkter med hänsyn till dess historia.¹⁰

I den här uppsatsen innebär detta att de naturrättsliga utgångspunkterna först läggs fast. Dessa utgör sedan det perspektiv utifrån vilket företeelsen allmänna rättsgrundsatser i svensk rättstillämpning analyseras.

Den metod som används utgår delvis ifrån det tillvägagångssätt som framförts av Schultz. Han har resonerat utifrån mänskliga rättigheter och därtill kopplade rättighetsargument för att visa att dess karaktär indikerar en naturrättslig koppling på så sätt att rättigheterna antas vara oberoende av och existera bortom positivt rättsligt stöd.¹¹

På ett liknande sätt undersöks i denna uppsats kopplingen mellan naturrätten och, i stället för mänskliga rättigheter, allmänna rättsgrundsatser. Med utgångspunkt i naturrättsligt tankegodset förs resonemang kring om allmänna rättsgrundsatser har en sådan karaktäristik att de kan kopplas till det naturrättsliga tankegodset.¹² Om argumenten för en sådan karaktär och koppling är övertygande finns skäl att se förekomsten av allmänna rättsgrundsatser som ett inslag av naturrätt i svensk rättstillämpning.

1.4 Material

För allmänna frågor om rättsteori och rättstillämpning hänvisas i stor utsträckning till de centrala verken ”Rättsteori” av Jan Hellner, ”Rätt, rättskällor och rättstillämpning” av Stig Strömholm och ”Vad är rätt?” av Aleksander Peczenik samt till olika bidrag i Nääv & Zambonis (red.) ”Juridisk metodlära”.

När det gäller det naturrättsteoretiska används i huvudsak mer moderna framställningar. Skälen till detta är att de debatter som ägt rum i naturrättskretsar genom åren då kan beaktas¹³ och att uppsatsen rör naturrättsliga inslag i *samtida* rättstillämpning. Här kan nämnas texter från Finnis, professor emeritus vid Oxfords universitet och en av de största naturrättstänkarna senaste

---

¹⁰ Se Peczenik (1995), s. 379f.

¹¹ Se Schultz (2018) s. 80, 99ff., 105ff.

¹² Delvis hämtas inspiration till resonemangen från olika rättsfilosofiska debatter.

¹³ Jfr Coyle (2023) s. 23–34.

halvseklet. Vidare kan Birminghamprofessorn Coyles verk ”Natural Law and Modern Society” från 2023 lyftas. Detta är ett av de senaste försöken att formulera en modern naturrättsteori. Naturrättens roll genom historien, i Europa, England och USA, har beskrivits ingående av Helmholz i ”Natural Law in Court” från 2015. Även Banner har, i sitt verk ”The Decline of Natural Law” från 2021, skrivit om användningen av naturrätt, från dess storhetstid till idag. Banner skriver ur amerikansk kontext men verket har bredare relevans.

1.5 Avgränsningar

Inte minst av utrymmesskäl krävs ett antal avgränsningar utöver de som följer av syfte och frågeställning.

I uppsatsen är inte avsikten att utröna vad naturrätten i materiell mening innehåller och kräver, exempelvis vad som är det ”eftersträvansvärda”. Inte heller tas någon slutgiltig ställning för eller emot naturrätten som teori. Vidare är den naturrättsliga teori som läggs fram avgränsad till vad som är tillräckligt för uppsatsens syfte, med medvetenhet om att det finns andra sätt att formulera en naturrättsteori och att en sådan innehåller fler delar än vad som kan rymmas i denna uppsats.

De allmänna rättsgrundsatser som avses är ur en svensk rättslig kontext. Argumenten kan dock ha en mer internationell omfattning, såsom nyttjandet av litteratur kring ”princip”-begreppet. Slutligen kommer inte någon *djupare* analys av de grundsatsernas funktion i den svenska rättsordningen göras utan bara i den utsträckning som krävs för att besvara frågeställningen.

1.6 Disposition

Efter detta inledande kapitel följer ett med en redogörelse av relevanta aspekter av naturrättsläran för att anlägga perspektivet för undersökningen. I det tredje kapitlet definieras allmänna rättsgrundsatser, så att de som företeelse kan användas som analysobjekt på ett fruktbart sätt. I fjärde kapitlet undersöks förhållandet mellan naturrätten och allmänna grundsatser som sedan utgör underlag för att besvara frågeställningen. I femte kapitlet avges svaret i ett slutord över de huvudsakliga slutsatserna från undersökningen.

2 Naturrättsliga utgångspunkter

I detta kapitel redogörs för vissa grundläggande delar i naturrättsläran, i syfte att klargöra vad som menas med naturrätt när dess förhållande till de allmänna rättsgrundsatserna sedan ska undersökas i kapitel 4.

Inledningsvis måste några anmärkningar göras kring den begreppsförvirring som kan uppstå. Med ”naturrätt” – på latin *jus naturale* eller *lex naturalis* – kan åsyftas den ”högre rätten” av moraliska värden och principer som skiljs ifrån den positiva och mänskligt stadgade rätten.¹⁴ Utöver denna snävare bemärkelse kan också ”naturrätt” avse hela teorin, vilken bland annat inkluderar ställningstaganden om vad den positiva rätten är, dess roll och förhållande till naturrätten, rättstillämpning, rätten i stort och varför den ska följas. I uppsatsen används termen ”naturrätt” i båda dessa betydelser och förhoppningsvis följer det av sammanhanget vilken som avses. Ibland kommer dock andra termer användas för den senare betydelsen, såsom ”naturrättsteori”, ”naturrättslära” eller ”naturrättsligt tänkande”.

2.1 Naturrättens natur

Schultz beskriver naturrättens natur som oberoende av positiv rätt, objektiv, universell och transcendent.¹⁵ I linje med detta menar Westerman att det finns några gemensamma antaganden för de naturrättsliga uppfattningarna såsom att det, genom det mänskliga förnuftet, går att identifiera ”eviga och universellt giltiga principer” utifrån vilka den positiva rätten kan bedömas.¹⁶ Med ”bedömning” i detta fall utgår jag ifrån att det både handlar om den positiva rättens giltighet eller kvalitet och hur den ska tolkas och tillämpas. Båda dessa aspekter kommer återkomma nedan.

Vad exakt naturrätten innehåller har debatterats genom århundradena. En central del har dock så gott som alltid varit hänvisningar till någon slags

---

¹⁴ Jfr Finnis (2011) s. 23f.

¹⁵ Se Schultz (2018) s. 80ff., 98ff., 107; jfr Peczenik (1995) s. 133.

¹⁶ Se Westerman (2014) s. 77f.

förnuft eller rationalitet hos människan, inneboende i hennes natur, som ligger till grund för att utröna naturrättens innehåll.¹⁷

Naturrättsteorier ser rätten som ett fenomen som inbegriper mer än den mänskliga skrivna rätten, mer än vad som framgår ur rättskällor som enbart grundas på socio-historiska fakta. Vidare tar naturrättsteorier fasta på att rätten inte helt kan skiljas från frågor om sådant som rättfärdigande, legitimitet, lydnad, auktoritet, förpliktelse, rättvisa och moral.¹⁸ Detta kan retoriskt exemplifieras genom att frågan ”Vad är rätt?” både kan vara juridisk (vad utgörs ”rätten” av?) och moralisk (vad är rätt att göra?).

Framställningar om naturrättsteori som skrivits i en svensk kontext i modern tid tenderar att uppehålla sig vid *hierarkin* mellan naturrätten och den positiva rätten och att den positiva rätten ibland kommer ogiltigförklaras av naturrätten.¹⁹ I anslutning till detta brukar olika formuleringar av axiomet ”en orättfärdig lag är inte lag” (*lex iniusta non est lex*) förekomma. Även om den hierarkiska relationen absolut har en plats inom naturrättsligt tänkande, så är inte det enda kännetecknet och förhållandet är mer komplicerat.

För det första är det inte så svartvitt. Det är inte riktigt fråga om antingen eller, utan mer gradskillnad när det gäller den positiva rättens överensstämmelse med naturrätten och betydelsen av detta.²⁰ *För det andra* så är det en skillnad på att bedöma en mänsklig lags moraliska kvalitet på ett filosofiskt plan och vad en domare har rätt att göra i ett enskilt fall. Utifrån en naturrättsteori går det således att konstatera en mänsklig lags brister i förhållande till naturrätten och *samtidigt* tillstå att det kan vara förenligt med samma naturrätt att fördela befogenheter mellan institutioner på sådant sätt att domaren *inte* har rätt att ogiltigförklara nämnda lag utifrån sådana brister.²¹

---

¹⁷ Jfr ex. Coyle (2023) s. 35, 41–46; Finnis (2020) 1.1.1; Peczenik (1995) s. 134ff. Det blir därför inte helt rättvisande att dela upp naturrättsläran i en religiös respektive rationell version eftersom förnuftselementet är grundläggande i båda, jfr Aquino, *ST I-II*, q. 90 a. 1, q. 94 a. 4; Rom. 2:14–15.

¹⁸ Coyle (2023), Finnis (2011) och Finnis (2020) rör sig mellan dessa frågor; jfr även Peczenik (1995) s. 133ff.

¹⁹ Se ex. Hellner (1994) s. 22ff.; Schultz (2018) s. 81f.; Strömholm m.fl. (2020) s. 88ff.

²⁰ Jfr Coyle (2023) s. 55f., 383; Finnis (2011) s. 351–368; Finnis (2020) 4.

²¹ Jfr George (1999) s. 110f.; Schultz (2018) s. 82.

2.2 Naturrättens roll och funktion

En ofta underskattad del av naturrätten är dess betydelse för tolkning och utfyllnad av den positiva rätten. Med visst fog kan sägas att detta historiskt sett varit en mer central och mer vanligt förekommande roll för naturrätten än dess eventuella utslagning av omoralisk skriven lag.²²

Här ska dock noteras att gränsen mellan naturrättens roll i tolkningen respektive eventuellt åsidosättande av den positiva rätten inte är helt knivskarp. Att tolkningsvägen begränsa tillämpningsområdet för en rättsregel så att ett föreliggande fall inte omfattas kan i praktiken få samma effekt som att åsidosätta rättsregeln.²³

Enligt Helmholz var naturrätten ett verktyg för lagtolkning. Domstolen skulle i första hand söka en förståelse av ett stadgande i positiv rätt som överensstämde med naturrätten, snarare än att åsidosätta stadgandet. Vidare förutsatte domstolar att absurda eller orättvisa resultat inte kunde ha varit avsikten med en viss lag.²⁴

Samtidigt som naturrätten sägs ha bidragit till tolkningen av den positiva rätten har den positiva rätten i naturrättstänkandet, på motsvarande sätt, blivit sedd som en viktig del i preciseringen av naturrättens generella krav. Detta motiverar också *varför* den positiva rätten kan tolkas mot bakgrund av naturrätten. Det kan uttryckas som att en naturrättsteori utgår från och tar fasta på att det föreligger ett slags tandemspel mellan positiv rätt och naturrätt. Där den ena kommer till korta stöttar den andra upp och vice versa.²⁵

Detta leder även in på naturrättens utfyllande funktion. När den positiva rätten är tyst eller när ett oförutsett fall dyker upp, då ska domstolen luta sig tillbaka mot och vägledas av naturrätten.²⁶

Ett exempel från naturrättens glansdagar i Sverige är den metod för lagtolkning som Pufendorf beskriver år 1673 och som till stora delar överensstämmer med den som är den gängse än idag: Först bokstavstolkning, som sedan ses i sitt sammanhang, med beaktande av lagstiftarens vilja och ibland

---

²² Se Banner (2021) s. 19; Helmholz (2015) s. 40, 70, 76, 176; jfr Coyle (2023) s. 54.

²³ Jfr Helmholz (2015) s. 72.

²⁴ Se Helmholz (2015) s. 70, 74; jfr Banner (2021) s. 19.

²⁵ Se Banner (2021) s. 19, 24–27, 30f.; Helmholz (2015) s. 33, 176.

²⁶ Se Banner (2021) s. 27; jfr dock Helmholz (2015) s. 79f.

ändamålet. Utöver detta görs några uttalanden som kan sägas ha naturrättslig prägel, men som knappast ter sig orimliga i en nutida kontext. Pufendorf menar att domstolen kan behöva avvika från ordens vanliga betydelse då den är nonsens eller absurd. Vid mångtydighet eller när tillämpningsområdet är oklart ska det ”tilltalande” (värden såsom allmännytt, jämlikhet, stabilitet och fred) utökas och det ”motbjudande” (motsatser till det ”tilltalande”) förminska. Slutligen, och här framgår det naturrättsliga som tydligast, förklarar Pufendorf hur en konflikt mellan lagstiftarens vilja och ett senare uppdykande fall ska hanteras. Vad som då gäller kan behöva fastställas med hjälp av det *naturliga förnuftet*, framför allt om naturrätten annars skulle kränkas.²⁷

Det ska i sammanhanget kommas ihåg att det handlar om en i allra högsta grad naturrättslig framställning från Pufendorf. Detta visar att naturrättens faktiska roll och funktion var att komplettera, snarare än ersätta, den vanliga juridiska metoden och bredare än att bedöma lagens giltighet.

Ett annat exempel är det Nehrman skriver år 1729 i sitt huvudverk över den svenska civilrätten. Domaren skulle, om tvivel och mångtydighet bestod efter att ha sett till lagstiftarviljan, ”sätta then naturliga Lagen til grund” och välja den mening som var förenlig med denna. Lagen skulle uttydas så den stämde överens med ”billigheten” och inte stred mot rättvisan.²⁸

Genom naturrättens roll och funktion i historien – som verktyg för tolkning och utfyllnad – kan också beröringspunkterna med de allmänna rättsgrundsatserna börja anas. Jag menar att den ovan beskrivna rollen kan anses följa av ett naturrättsteoretiskt ramverk som inte är bunden till en viss epok. Den har därmed relevans även när det gäller vad som ska anses vara ett naturrättsligt inslag i samtida rättstillämpning.

---

²⁷ Se Pufendorf (2001) s. 137ff.

²⁸ Se Nehrman (1729) s. 73; även citerad i Croon (2023) s. 123f.

3 Allmänna rättsgrundsatser i allmänhet

Innan den huvudsakliga undersökningen av om allmänna rättsgrundsatser är ett inslag av naturrättsligt tänkande i svensk rättstillämpning behöver även begreppet allmänna rättsgrundsatser definieras. För att inte föregå undersökningen handlar det om en mer ”snäv” definition som inte tar hänsyn till filosofisk grund eller yttersta ursprung.

3.1 Definition

Det finns ingen allmänt erkänd definition av begreppet allmänna rättsgrundsatser och inte heller någon vedertagen lista på vilka de är.

Det enklaste hade varit att konstatera att det som, i den här uppsatsen, menas med allmänna rättsgrundsatser är det som Högsta domstolen (HD) i sin praxis benämner som allmänna rättsgrundsatser eller rättsprinciper, ibland med tillägg om att de gäller ett visst rättsområde, såsom förmögenhetsrätt. En sådan definition skulle kanske inte ligga så långt ifrån sanningen, men den är inte särskilt informativ. Grundsatserna torde också vara fler än de som benämns som sådana i rättspraxis. Således verkar det motiverat med en mer utvecklad definition.

Till att börja med kan ordboksdefinitioner konsulteras. Enligt en svensk juridisk ordbok är grundsatser ”grundläggande (och beständiga) principer utan angiven rättsföljd”, men med tillägget att de kan konkretiseras så att rättsföljder knyts till dem.²⁹ En annan ordbok ger ett par exempel på rättsprinciper tillsammans med det föga informativa konstaterandet att de ”kan vara nedtecknade i lagar, men [har] vanligtvis [...] från början vuxit fram i praxis”.³⁰ Ordboksdefinitionerna tillför alltså inte särskilt mycket.

3.2 Kännetecknen

Om kännetecknen ställs upp som ska kunna rymma allt det som kan kallas allmänna rättsgrundsatser är risken att definitionen blir för vid. Hursomhelst

---

²⁹ Se Melin (2012) s. 28.

³⁰ Se Martinger (2013) s. 200.

menar jag att det går att ställa upp ett antal kännetecken. Det är inte en uttömmande uppräknig och grundsatsar behöver inte heller ha alla av de nedanstående kännetecknen.

Som framgått ovan ser jag allmänna rättsgrundsatsar respektive rättsprinciper som synonymer. I linje med detta är ett kännetecken att grundsatsarna normalt är just *principer* till skillnad från (rätts)regler. Denna uppdelning mellan principer och regler är vanlig i juridisk litteratur och har debatterats flitigt.³¹ Rent språkligt menas med ”princip” ursprungligen ”det första” eller ”något grundläggande” från latinets *principum*.³²

Grundsatsarna blir därmed också något som kan viktas mot regler eller andra grundsatsar och ha olika *tyngd*, snarare än den ”allt-eller-ingenget”-karakteristik som ofta präglar rättsreglernas handlingsdirigerande ”om-så”-satsar.³³ Med detta sagt är inte alla allmänna rättsgrundsatsar principer i denna mening. Vissa av dem har exempelvis rättsföljder knutna till sig.³⁴

Delvis sammanhängande med princip-begreppet och förhållandet till regler, är även kännetecknet att allmänna rättsgrundsatsar har en relativt stor *generalitet* och omvänt även en relativt liten precision.³⁵ Ofta kan de ha relevans för och vara tillämpbara på ett stort antal fall och typer av fall.

Ett ytterligare kännetecken är att en allmän rättsgrundsats ofta innehåller eller uttrycker en *norm, intresse eller värde*.³⁶ Ramberg m.fl. menar att rättsprinciper ”uttrycker viktiga generella intressen som ligger till grund för” eller ”förklarar bakgrunden till” rättsregler och att *allmänna* principer kan syfta på ett ”underliggande intresse”.³⁷

Av grundsatsernas koppling till norm, intresse eller värde följer kännetecknet att grundsatsarna normalt sett *inte* kan tillämpas på egen hand. För att kunna nå fram till en slutsats i en konkret rättstillämpningssituation är det

---

³¹ Se ex. Peczenik (1995) s. 446f., 450, 627f.

³² Jfr Evald (2016) s. 77.

³³ Jfr Dworkin (1977) s. 24ff.; Hart (1994) s. 261ff. menar dock att denna skillnad mellan regler och principer inte är skarp; Raz (1972) s. 833, 846.

³⁴ Jfr ex. NJA 2019 s. 23, p. 20 om obehörig vinst.

³⁵ Jfr Hart (1994) s. 260; Raz (1972) s. 838, menar att ”principer” föreskriver mycket ospecifika handlingar medan ”regler” föreskriver relativt specifika handlingar.

³⁶ Jfr Hart (1994) s. 260.

³⁷ Se Ramberg m.fl. (2024) s. 85; jfr Holm (2004) s. 182 om allmänna principer som ”bakgrunds rätt”.

sällan möjligt att *bara* använda sig av *en* grundsats. Det krävs vanligtvis komplettering av rättsregler eller ytterligare grundsatser. Som exempel är lojalitetsprincipen i avtalsrelationer inte av särskilt stor betydelse om man inte också först menar att det är möjligt att binda sig (rättsligt) genom avtal.

Ett sista kännetecken är att grundsatserna inte är beroende av att vara nedtecknade i exempelvis en författning för sin existens.³⁸ Med andra ord, grundsatserna är ofta *oskrivna*.³⁹ Detta är kanske det tydligaste kännetecknet och har stor relevans för frågeställningen i denna uppsats, inte minst då det i huvudsak är de oskrivna grundsatserna som hädanefter avses i uppsatsen.

3.3 Exempel

Avslutningsvis ges nedan några konkreta exempel på grundsatser.⁴⁰

På förmögenhetsrättens område återfinns principer om lojalitet och vigilans samt latinska maximer som *pacta sunt servanda*, *condicito indebiti*⁴¹ och *pactum turpe*⁴². Inom skadeståndsrätten kan culparegeln anses vara en allmän rättsgrundsats. Den offentliga rätten och straffrätten har proportionalitetsprincipen och legalitetsprincipen, som ibland formuleras med latinska maximen *nulla poene sine lege*. I processrätten återfinns kontradiktionsprincipen och oskyldighetspresumtionen⁴³.

Till allmänna rättsgrundsatser i övrigt kan även EU-rättens allmänna rättsprinciper hänföras.⁴⁴ Om grundsatser ses i bred bemärkelse kan även lagtolkningsprinciper eller hanteringsregler inkluderas, såsom principer för att lösa kollisioner inom rätten.⁴⁵

---

³⁸ De kan dock i vissa fall ändå vara nedtecknade.

³⁹ Jfr Peczenik (1999) s. 135; Hellner (1994) s. 118.

⁴⁰ Inspiration till exemplen har hämtats från Evald (2016) s. 77–97; Peczenik (1995) s. 448f.; Peczenik (1999) s. 135f.

⁴¹ Se NJA 1996 s. 410; NJA 2010 s. 448.

⁴² Se NJA 1997 s. 93; RH 2004:41.

⁴³ Se Nowak (2003) s. 53.

⁴⁴ Inklusivt förbudet mot rättsmissbruk, se ex. Fritz (2020) s. 241ff.

⁴⁵ Jfr Peczenik (1995) s. 449f.; Strömholm m.fl. (2020) s. 120, 260f., 338f. Ex. *lex superior*, *lex specialis* och *lex posterior*.

4 Förhållandet mellan naturrätt och allmänna rättsgrundsatser

Detta kapitel utgör huvuddelen av uppsatsen. Nedan framläggs resonemang och argument kring om allmänna rättsgrundsatser i svensk rättstillämpning är ett inslag av naturrätt och i så fall på vilket sätt. Därigenom kan uppsatsens frågeställning besvaras. Framställningen är indelad i olika kategorier, men resonemangen hänger i viss utsträckning ihop.

4.1 Grundsatsernas ursprung

Naturrättsläran var den rådande synen på rätten under lång tid och naturrättens innehåll sågs som universellt och tidlöst. Det är därför intressant att se hur flera av de allmänna rättsgrundsatserna kan spåras långt tillbaka i rättshistorien och ändå äga giltighet och tjäna som vägledning i svenska domstolar in på våra dagar, utan att något bäst-före-datum tycks vara nära förestående.

Utifrån grundsatsernas innehåll, vilka de är, kan också konstateras att när åtminstone en del utav dem först dyker upp i rättshistorien så ses de som naturrättsliga, sägs ha naturrättsligt ursprung eller motiveras naturrättsligt. Detta kan enklast illustreras med ett par exempel: *pacta sunt servanda* och principen om obehörig vinst.

En princip om att avtal ska hållas och dess naturrättsliga prägel kan skönjas redan hos Aquino, inte minst genom sin koppling till löftens bundenhet.⁴⁶ Av de i rättshistorien framträdande naturrättstänkarna Grotius respektive Pufendorf framförs *pacta sunt servanda* uttryckligen som en central naturrättslig princip.⁴⁷ Den har av Hellner till och med beskrivits som en prototyp för en naturrättslig grundsats.⁴⁸

När det gäller principen om obehörig vinst går att läsa redan i digesterna att det ”enligt *naturens rätt* [är] billigt att ingen blir rikare till en annans skada och orätt”.⁴⁹ Genom historien har den sedan återkommande beskrivits som

---

⁴⁶ Jfr Aquino, *ST II-II*, q. 77 a. 1, q. 88 a. 3; Gregg (2011); Helmholtz (2015) s. 34f.

⁴⁷ Jfr Dahlman (2010) s. 103, Peczenik (1995) s. 136, Strömholm m.fl. (2020) s. 89, Tuori (2023) s. 49

⁴⁸ Se Hellner (2001) s. 132.

⁴⁹ Citerat i Hellner (1950) s. 9, min kursivering.

just en *naturrättslig* princip.⁵⁰ Hellner beskriver utvecklingen för principen om obehörig vinst som att den först uppfattas vara ”av mer eller mindre uppenbart naturrättslig karaktär” och att den ”från början uppkommit under inflytande av naturrättsliga resonemang”.⁵¹

En rättspositivistisk invändning som kan föras fram är att grundsatsernas rättsliga relevans *idag* inte grundar sig på naturrätten utan på att de har institutionaliserats, dvs. att de över tid faktiskt tillämpats i domstolar. Rättspositivister kan ta fasta på att det är just de allmänna rättsgrundsatsernas historia, deras institutionella historia, där de genom åren erkänts och använts brett i allt från domstolar till doktrin som gör att de kan sägas tillhöra rätten.⁵² De har med Tuoris terminologi genomgått en slags sedimenteringsprocess som gjort dem rättsligt relevanta och till en del av den positiva rätten.⁵³

Även om institutionaliseringen är ett faktum fråntar inte detta att vissa av grundsatserna ursprungligen uppstått och kommit till användning med hänvisning till naturrätten. I den meningen är de ändå ett inslag av naturrätt. Därtill är institutionaliseringen beroende av att grundsatserna en gång börjat erkännas och tillämpas. Detta skedde många gånger med naturrättsliga förtecken.⁵⁴ Det räcker alltså inte med institutionaliseringen om en heltäckande bild ska kunna tecknas. Om man i förhållande till grundsatsens användning ställer frågan ”Varför?” tillräckligt många gånger kan svaret till slut sägas bli något i stil med ”För att det följer av naturrätten”.

4.2 Kunskap genom jämförelser

Ibland beskrivs det som att en allmän rättsgrundsats kan urskiljas, eller att rättstillämparen kommer fram till en allmän rättsgrundsats, genom jämförelser mellan olika rättsordningar.⁵⁵ Så förklaras exempelvis bakgrunden till EU:s allmänna rättsprinciper och det är den tänkta metoden för att utröna vilka de är.⁵⁶ Denna metod för att ”hitta”, eller få kunskap om en grundsats,

---

⁵⁰ Se ex. Nehrman (1729) s. 151; jfr Helmholtz (2015) s. 38, 67f.

⁵¹ Se Hellner (1950) s. 139, 148, min kursivering.

⁵² Jfr Dworkin (1977) s. 40f.; MacCormick & Weinberger (1986) s. 18f.; Peczenik (1995) s. 129ff., 627ff.

⁵³ Se Tuori (2021) s. 176, 184.

⁵⁴ Jfr Banner (2021) s. 243f.

⁵⁵ Jfr Peczenik (1995) s. 269f.; Bogdan (2013) s. 20f.

⁵⁶ Se Bernitz & Kjellgren (2018) s. 142.

har historiskt sett också varit en metod som använts för att utröna vad naturrätten innehåller.⁵⁷ Grundsatzerna blir på detta sätt också något som tillhör *jus gentium*, dvs. den rätt som anses gemensam för alla folk.⁵⁸ Denna rätt kan vara ett socio-historiskt faktum och i den meningen en del av positiv mänsklig rätt. Genom att den är så utspridd, erkänd och tillämpad av många rättsordningar, folk och stater kan den dock samtidigt ses som direkt härledd från naturrätten eller bestå av omedelbara slutsatser från naturrätten.⁵⁹

Liknande argument borde i princip kunna föras även utifrån ett rent inhemskt perspektiv. Med detta menar jag att när en viss typ av rättsregel eller stadgad princip förekommer i flera författningar och/eller inom flera rättsområden, så ska den därför kunna anses utgöra eller peka mot en mer övergripande grundsats.⁶⁰ Denna kan i sin tur tillämpas på andra fall som inte helt kan avgöras av något annat befintligt material ur rättskällorna. Detta blir alltså en slags analogitolkning som även ligger nära den institutionaliseringsprocess som beskrevs i avsnitt 4.1. Här kan det hävdas att grundsatsen inte har någon annan koppling än till den positiva rätten ifall det rättsliga materialet, som socio-historiskt faktum, ses som utgångspunkten. Precis som i internationell kontext kan dock den utspridda användningen av en regel eller princip i en nationell rättsordning förklaras med att den över tid och av många aktörer befunnits vara förnuftig och att detta i sin tur är ett tecken på att grundsatsen egentligen också kan ses som ett utflöde ur naturrätten.

Det tycks vara ett klassiskt problem av typen: ”Vem var först, hönan eller ägget?”. Har de allmänna rättsgrundsatzerna kommit att omfamnas av många jurister just för att de är objektivt förnuftiga och moraliska, dvs. utgör en del av eller ett utflöde ur naturrätten, *eller* uppfattas de som naturrättsliga för att de omfamnas av många? För mig synes det åtminstone inte vara uppenbart att det senare skulle vara mer riktigt än det förra. Hursomhelst är inte syftet med denna uppsats att ta ställning till naturrättens existens eller förtjänster utan att undersöka ifall naturrättsligt tänkande fortsatt utgör en del av

---

⁵⁷ Se Modéer (2010) s. 119; jfr Banner (2021) s. 14f.

⁵⁸ Jfr art. 38.1 i Internationella domstolens stadga.

⁵⁹ Jfr Aquino, *ST I-II*, q. 95, a. 2, 4; Gregg (2011). *Jus gentium* har ibland hänförts till naturrätten som kategori.

⁶⁰ Jfr Hellner (1994) s. 111, 117.

rättstillämpningen, oavsett om detta är medvetet eller erkänns av rättstillämpningens aktörer.

Vidare kan ett rent rättspositivistiskt synsätt inte utan svårighet motivera varför och när en utspridd användning leder till att något ska ses som en allmän rättsgrundsats och inte heller hur långt en analogi får sträcka sig. För detta krävs nämligen ett normativt – och förhoppningsvis förnuftigt – ställningstagande på ett sätt som för tanken till ett naturrättsligt perspektiv.⁶¹

Det kan invändas att möjligheten till analogi är uppenbar och logisk och helt okontroversiell oavsett vilken rättsteori som anammas. Jag ser dock inte hur detta nödvändigtvis skulle vara till nackdel för ett påstående om naturrättslig koppling. Det är väl nämligen just det som är poängen för en naturrättare – att vissa principer *naturligtvis* utgör en del av varje rättsordning värd namnet, oavsett om de finns stadgade i det positivrättsliga materialet.⁶²

Sammanfattningsvis tycks de komparativa metoderna, för att nå kunskap om vilka de allmänna rättsgrundsatserna är, rimma väl med hur naturrättsläror sett på epistemologiska⁶³ frågor i förhållande till naturrättens innehåll.

4.3 Grundsatserna och rättskällebegreppet

Ett annat område som kan undersökas för att eventuellt se naturrättsliga kopplingar är det mer rättsfilosofiska. I detta avseende kommer jag stanna vid rättskällebegreppet och de allmänna rättsgrundsatsernas förhållande till vad som kan anses vara en rättskälla.

Inledningsvis kan konstateras att rättskälleläran, exempelvis teorier där en erkänningsregel pekar ut rättskällorna, är förknippade med rättspositivism då de utpekade rättskällorna och dess innehåll är det enda som utgör gällande rätt. Om det finns komplikationer i fråga om grundsatsernas förenlighet med rättskälleläran ger detta en indikation om att det kanske finns en större förenlighet med ett annat teoretiskt ramverk än rättspositivismen, såsom naturrättsläran. För att kunna utreda detta närmare behövs emellertid först sägas något ytterligare om rättspositivismen.

---

⁶¹ Jfr avsnitt 4.3.

⁶² Jfr avsnitt 4.4 om ”själklarheter”.

⁶³ Epistemologi är läran om kunskap.

Här begränsas framställningen till att fokusera på den centrala rättspositivistiska tesen enligt Spaak, nämligen den sociala tesen som lyder: ”[G]ällande rätt fastställs med hjälp av faktueLLa (icke-normativa, icke-värderande) kriterier.”⁶⁴ Denna tes finns vidare i en stark respektive svag variant. Den starka lyder: ”[R]ätten fastställs med hjälp av *uteslutande* faktueLLa kriterier och [...] förekomsten av moraliska eller delvis moraliska kriterier bör förstås så att domaren tilldelas kompetens att *skönsmässigt* skapa ny rätt.” Den svaga lyder: ”[R]ätten fastställs med hjälp av] väsentligen faktueLLa [kriterier], så att domaren ibland kan använda moraliska överväganden.”⁶⁵ Den svaga sociala tesen kan sägas innebära att exempelvis den erkänningsregel som gäller i ett visst samhälle ibland erkänner moraliska överväganden av olika slag tillsammans med övriga faktueLLa rättskällor. Varianterna sammanfaller, som jag ser det, med uppdelningen mellan exkluderande och inkluderande rättspositivism som är vanlig i litteraturen.⁶⁶

Ibland, exempelvis i Ramberg m.fl., räknas allmänna rättsgrundsatser upp som en egen punkt i listor över olika rättskällor, som om det vore en rättskälla skild från de övriga.⁶⁷ Vid närmare anblick finns dock beskrivningar om var dessa grundsatser ”finns uttryckta”.⁶⁸ Det kan ifrågasättas om inte dessa ”platser” – författningar, EU-rätt, domskäl, förarbeten och juridisk forskning nämns – istället borde vara rättskällor för grundsatserna. Framställningen öppnar samtidigt upp för att det finns vissa ursprungligt oskrivna grundsatser som ändå har stor betydelse. I andra framställningar lyser grundsatserna med sin frånvaro bland rättskällorna.⁶⁹ Ändå är det ostridigt att allmänna rättsgrundsatser används i rättstillämpningen. Att de inte finns med i uppräknningen av rättskällor har dock en logik eftersom det i fråga om grundsatser lätt sker en sammanblandning mellan innehållet och själva källan.

Rättskällor kan sägas vara juridiskt material, kunskaps- eller informationskällor, som har rättslig auktoritet.⁷⁰ För att rättskälleläran ska vara praktiskt användbar behöver källan skiljas från innehållet. Att bara konstatera att

---

⁶⁴ Se Spaak (2018) s. 55.

⁶⁵ Se Spaak (2018) s. 57.

⁶⁶ Jfr Dahlman (2019) s. 73.

⁶⁷ Se Ramberg m.fl. (2024) s. 85.

⁶⁸ Se Ramberg m.fl. (2024) s. 86.

⁶⁹ Se ex. Strömholm m.fl. (2020) s. 329ff.

⁷⁰ Jfr Strömholm m.fl. (2020) s. 329ff., Dahlman (2019) s. 64ff.

allmänna rättsgrundsatser är en rättskälla säger inget om vilka dessa grundsatser är eller hur man kan få reda på vilka de är. Det brister alltså i identifieringsmöjligheterna till skillnad från, säg, en av riksdagen beslutad och därefter utfärdad lag i Svensk författningssamling. I stället blir det bara en samlingsbeteckning för innehållet, men ingen källa. Om allmänna rättsgrundsatser är vattnet, var är brunnen?

Det finns ett antal sätt att försöka förlika de allmänna rättsgrundsatserna med rättskällebegreppet.⁷¹ För det första kan, som antytts ovan, möjligen olika grundsatser hänföras till olika av de andra gängse rättskällorna. Där kan grundsatserna antingen uttryckas direkt eller därifrån kan de härledas indirekt genom induktion, analogi, institutionalisering eller dylikt. Som kommer visas i avsnitt 4.4 stämmer dock detta inte helt överens med hur exempelvis domstolarna själva i praktiken formulerar sig gällande allmänna rättsgrundsatser och när de kan sägas vara en del av ”rätten” och fångar inte heller riktigt grundsatsernas egentliga ursprung. Detta gäller särskilt ”nya” grundsatser eller första gången en domstol uttrycker eller tillämpar en grundsat i sin praxis.⁷² Dessutom är det oklart om verkligen *alla* allmänna rättsgrundsatser på ett rättvisande sätt kan hänföras till någon av de befintliga kategorierna.⁷³

För det andra kan de allmänna rättsgrundsatserna försöka placeras i rättskällor som inte är lika vedertagna. Ett förslag skulle kunna vara ”sakens natur” som i något fall förts fram som en egen rättskälla i litteraturen.⁷⁴ Rättskällor av detta slag kanske fångar mer av det som menas med allmänna rättsgrundsatser. De har emellertid ett uppenbart problem med sin vaghet och ger ytterst begränsad vägledning när det gäller att identifiera vilka de allmänna rättsgrundsatserna är. Det blir även svårt att fastställa innehållet med enbart faktueella kriterier. Troligen krävs kompletterande (moraliska) värderingar, vilket kan utgöra ett problem ur rättspositivistiskt perspektiv.⁷⁵ ”Sakens natur” kräver närmare beskrivning för att bli användbar. Ibland har ”sakens natur” förts fram som en slags rest-rättskälla eller grund för juridisk argumen-

---

⁷¹ Jag gör inga anspråk på att nedanstående synsätt är uttömmande.

⁷² Jfr avsnitt 4.1.

⁷³ Jfr Dworkin (1977) s. 43, 65; Hart (1994) s. 265; Spaak (2018) s. 69.

⁷⁴ Se Evald (2016) s. 97, 101; Hellner (1994) s. 117f.; Strömholm m.fl. (2020) s. 330f.

⁷⁵ Jfr avsnitt 4.2 om analogi.

tation när ett svar på en rättslig fråga inte går att finna i sedvanliga rättskällor.⁷⁶ Strömholm m.fl. menar att det då även handlar om *utomrättsliga* överväganden.⁷⁷ Den exkluderande rättspositivismen skulle i den utsträckningen inte se det som en rättskälla utan snarare en del i domarens skönsmässiga utrymme för rent moraliska och icke-rättsliga överväganden. Endast inom ramen för inkluderande rättspositivism kan i så fall ”sakens natur” accepteras som rättskälla. Av intresse är även det Hellner anför om att ”hänvisningen till ’sakens natur’ räddar rättspositivismen från beskyllningen att vara otillräcklig för att bestämma gällande rätt”.⁷⁸ Evald skriver vidare att en av de mest framstående juristerna i dansk rättshistoria, A.S. Ørsted, använde ”sakens natur” som dels ”uttryck for *almindelige (uskrevne) retspincipper* og sammankædning med lovens (uskrevne) grundsætninger”, dels ”indlysende fornuftssandheder (den *naturlige ret*)”.⁷⁹ Här ses uttryckligen kopplingen mellan naturrätt och allmänna rättsgrundsatser. Detta leder lägligt in på nästa synsätt.

Ett tredje synsätt, som ligger nära det andra, är att rättskällan för grundsatserna är naturrätten. Även detta skulle kunna ses som någon slags inkluderande rättspositivism. Naturrättsteoretiskt kan emellertid ett sådant synsätt bli problematiskt eftersom det innebär att naturrätten endast blir en rättskälla i den utsträckning den kan sägas omfattas av en erkänningsregel eller dylikt. Naturrättare skulle nog vara överens om att en sådan begränsning av naturrättens rättsliga relevans inte är förenlig med ett naturrättsteoretiskt ramverk.⁸⁰ Snarare existerar naturrätten och har rättslig relevans och auktoritet oberoende av positivrättsliga faktorer och erkänningsregler.⁸¹ Vidare skulle en naturrättare troligen framföra att naturrätten är en ”högre rätt” som står över rättskälleläran i någon mening. Här är samtidigt intressant att notera att den inkluderande rättspositivismen har beskrivits som något som knappast kan vara rättspositivism, att slutsatserna liknar de som en naturrättare skulle dra, om än inte identiska, och att det mest är en fråga om beteckning.⁸² Utifrån

---

⁷⁶ Jfr Hellner (1994) s. 30; Strömholm m.fl. (2020) s. 413ff.

⁷⁷ Se Strömholm m.fl. (2020) s. 413; jfr Dahlman (2019) s. 72f.; Peczenik (1995) s. 216f.

⁷⁸ Se Hellner (1994) s. 30.

⁷⁹ Se Evald (2016) s. 97, min kursivering.

⁸⁰ Jfr Finnis (2020) 3.1.

⁸¹ Jfr avsnitt 2.1.

⁸² Jfr Finnis (2020) 3.1; Vermeule (2022) s. 8.

detta menar jag att *i praktiken* torde skillnaden mellan ett naturrättsligt synsätt och inkluderande rättspositivism bli av begränsad betydelse.

För att reda ut de ovanstående frågetecknen finns slutligen *ett fjärde synsätt*, nämligen att de allmänna rättsgrundsatserna härleds ur naturrätten men att denna inte ska ses som en rättskälla bland de andra.⁸³ Naturrätten står då utanför, över eller vid sidan av, rättskällevärdet, och de där ingående rättskällorna, men ska fortfarande ses som en del av gällande rätt i bred bemärkelse. Naturrätten och de tillhörande allmänna rättsgrundsatserna utgör bakgrund till den rätt som framgår i rättskällorna och kan, som nämnts i avsnitt 2.2, bidra i rättstillämpningen vid tolkning och utfyllnad av den positiva rätten, dvs. rätten i rättskällorna. Med andra ord ses den positiva rätten i ljuset av naturrättens bakgrundsprinciper.

Sammantaget är förhållandet mellan allmänna rättsgrundsatser och rättskällevärdet inte helt okomplicerat. Det finns problem med att fånga och förklara grundsatserna och förhållandet ur ett rent rättspositivistiskt perspektiv, framför allt i exkluderande variant. Detta är även något som Spaak tillstår.⁸⁴ Beroende på hur tyngden och konsekvenserna av argumenten bedöms skulle således förhållandet till rättskällorna tala för att grundsatsernas förekomst och bruk i rättstillämpningen är ett inslag av naturrättsligt tänkande.

4.4 Praktiska aspekter

Med praktiska aspekter menas vilka indikationer på naturrättsligt tänkande som kan utläsas genom *hur* allmänna rättsgrundsatser faktiskt används i rättstillämpningen – grundsatsernas roll och funktion samt aktörernas språkbruk och självbild kring dem.

Allmänna rättsgrundsatser tycks i praktiken fylla samma funktion som naturrätten eller naturrättsliga principer gjorde tidigare, dvs. som verktyg för

---

⁸³ Naturrättsteoretiskt kan man snarare säga att naturrätten är källan till både rättskällevärdet och behovet av en positiv rätt som preciserar naturrätten. Naturrätten sätter även kraft bakom den positiva rätten.

⁸⁴ Se Spaak (2018) s. 49, 69.

att tolka och fylla ut luckor i det övriga rättsliga materialet.⁸⁵ Vidare har framförts att vissa grundsatsers ”kan antas” ligga till grund för olika lagregler.⁸⁶ På samma sätt presumerades den positiva rätten vara ett utflöde och precisering av naturrätten så att den också kunde tolkas mot bakgrund av denna naturrätt.⁸⁷ Blickar man utanför Sverige kan ses att där det i andra rättsordningar tidigare hänvisades till naturrätten har beteckningen ändrats till allmänna rättsgrundsatsers.⁸⁸

När en allmän rättsgrundsats, som utifrån resonemanget i avsnitt 4.3 inte fångas upp av de gängse rättskällorna, används i rättstillämpningen ska det då ses som ett utslag av domarens skön och moraliska bedömning som får tas till när lagen ”tar slut”?⁸⁹ Svaret rör delvis domarens språkbruk och självbild. Det knyter därutöver an till en större diskussion om ifall domaren ”skapar” eller ”upptäcker” rätten. Även om något spekulativt vågar jag nog hävda att många domare skulle känna sig obekväma med beskrivningen att de använder sig av eller gör något utomrättsligt när en allmän rättsgrundsats tillämpas. Då aktualiseras direkt kritiska frågor av följande slag: Varför ska hänsyn tas till domarnas subjektiva uppfattning av sitt handlande? Är inte det avgörande vad som objektivt sker utifrån ett visst rättsteoretiskt ramverk?⁹⁰ Ett sådant ifrågasättande har sina poänger men skulle egentligen ha större bäring för den som ursprungligen antar ett naturrättsligt perspektiv. Den vanliga rättspositivistiska grunden är nämligen helt beroende av ett antagande utifrån juristers, inte minst domares, subjektivt accepterade erkänningsregel. Och även om det skulle *benämnas* som något som utomrättsligt torde de flesta ändå förvänta sig att domaren ger en förnuftig lösning på ett föreliggande problem och inte kungör godtyckliga eller partiska domslut.⁹¹

Ett illustrativt exempel på språkbruket gällande när en grundsats tillämpas för första gången är rättsfallet NJA 2014 s. 332 ”Gränsälvsfiskarnas för-

---

⁸⁵ Jfr Banner (2021) s. 247; Hellner (1994) s. 118f.; Ramberg m.fl. (2024) s. 85; se även om EU-rättsliga grundsatsers funktion i Reichel (2018) s. 126.

⁸⁶ Se Svensson (2016) s. 10, 23ff., 42f.; jfr avsnitt 3.2.

⁸⁷ Jfr avsnitt 2.2.

⁸⁸ På engelska *general principles of law*; se Corbett (1961) s. 812f.

⁸⁹ Jfr Raz (1972).

⁹⁰ Jfr Hart (1994) s. 272ff.

⁹¹ Jfr Hart (1994) s. 204f.; Raz (1972) s. 847f.

lust”. Kortfattat var omständigheterna i målet att en förordning begränsat fisket i Torne älv och frågan var om rådighetsinskränkningen kunde innebära att staten blev ersättningsskyldig gentemot ett antal fiskare för deras förlust. HD anförde att ”2 kap. 18 § andra stycket RF [får] anses ge uttryck för en allmän rättsgrundsats om rätt till ersättning vid rådighetsinskränkningar i vissa fall”.⁹² Något *direkt* stöd för ersättningsskyldighet fanns inte i det befintliga rättsliga materialet – grundsatsen kan därmed inte sägas vara helt institutionaliserad – även om den låg i linje med ovan nämnda grundlagsstadgande. Formuleringen att ”ge uttryck” för en grundsats antyder att den existerar före och oberoende av såväl grundlagsregleringen som det aktuella prejudikatet. Frågan är då på vilken grund den existerar och om inte denna grund kan anses vara naturrättslig. Exemplet ska emellertid inte tas som intäkt för att HD faktiskt eller medvetet stödde sig på naturrättsligt tänkande. Det som visas är snarare hur synen på en grundsats kan förstås ur ett naturrättsligt perspektiv.

Slutligen finns skäl att lyfta det faktum att allmänna rättsgrundsatser ibland ses som ”självklarheter” i svensk rätt.⁹³ Här ska det påminnas om att ”självklarheter” vanligtvis inte stadgas i lag enligt svensk lagstiftningstradition, varpå grundsatser förblir oskrivna.⁹⁴ Å ena sidan ger detta stöd till tanken att de följer av förnuftet och är naturrättsliga. Å andra sidan kan hävdas att om grundsatserna är självklarheter eller bara sunt förnuft så behövs inte någon naturrättsteori. Naturrätten blir dock ändå ett sätt att förstå rättsliga grundsatserna och ge skäl för deras användning i rättstillämpningen. Därtill var principerna inte heller alltid så uppenbara när de först introducerades som de kanske uppfattas idag.⁹⁵

---

⁹² Se NJA 2014 s. 332 p. 18.

⁹³ *Pacta sunt servanda* är ett exempel. Talande är att denna grundsats i flera HD-fall nämns i föredragandens förslag men inte i domskälen, se NJA 1997 s. 5, NJA 2012 s. 725, NJA 2020 s. 624.

⁹⁴ Jfr Hellner (1994) s. 109, Ramberg m.fl. (2024) s. 87

⁹⁵ Se Helmholz (2015) s. 177.

5 Slutord

Av undersökningen kan konstateras att många av de allmänna rättsgrundsatserna rättshistoriskt ansetts sprungna ur naturrätten. Ett av sätten vi kan få kunskap om grundsatserna, nämligen genom jämförelser, påminner dessutom om den metod som använts för att utröna naturrättens innehåll. Vidare har visats hur de hinder som uppstår vid försök att inrymma grundsatserna i rättsskälreläran kan jämnas om ett naturrättsteoretiskt ramverk anammas. Slutligen har framgått att grundsatsernas roll och funktion är snarlik den som naturrätten historiskt har haft och att talet om grundsatserna som en både upptäckbar och självklar del av ”rätten” ligger i linje med naturrättsligt tänkande.

Sammantaget *kan* förekomsten och bruket av allmänna rättsgrundsatser i svensk rättstillämpning mycket väl ses som ett inslag av naturrätt. Det naturrättsliga teoretiska ramverk som inledningsvis ställdes upp omfattar och förklarar företeelsen allmänna rättsgrundsatser. Samtidigt betyder inte detta att grundsatserna nödvändigtvis måste ses som ett naturrättsligt inslag.⁹⁶

Ur ett utifrånsperspektiv och om vi ser bortom etiketterna menar jag ändå att undersökningen visar att det naturrättsliga greppet bidrar till förståelsen av de allmänna rättsgrundsatsernas plats i svensk rättstillämpning på ett betydelsefullt sätt. Ryktet om naturrättens död är kraftigt överdrivet.⁹⁷ Naturens ljus – eller kanske snarare *jus* – lyser *de facto* än, genom de allmänna rättsgrundsatserna, och vägleder domstolarna på vandringen genom de många gånger dunkla positivrättsliga reglerna.

---

⁹⁶ Jfr Hellner (1994) s. 31.

⁹⁷ Jfr Peczenik (1995) s. 133; Strömholm m.fl. (2020) s. 91.

Källförteckning

Litteratur

- Aquino, Thomas av, *Summa Theologiae*, tillgänglig på <<https://aquinas.cc>> (besökt 2024-05-20) (cit. Aquino, *ST*).
- Banner, Stuart (2021), *The Decline of Natural Law: How American Lawyers Once Used Natural Law and Why They Stopped*. New York: Oxford University Press.
- Bernitz, Ulf (2002), *Sverige och Europarätten*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Bernitz, Ulf & Kjellgren, Anders (2018), *Europarättens grunder*, 6 uppl. Stockholm: Norstedts juridik.
- Bogdan, Michael (2013), *Concise Introduction to Comparative Law*. Groningen: Europa Law Publishing.
- Corbett, Percy E. (1961), 'The Search for General Principles of Law'. *Virginia Law Review*, vol. 47, s. 811–826.
- Coyle, Sean (2023), *Natural Law and Modern Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Croon, Adam (2023), 'Sedvanerätten och rättskällevärdet – ett rättshistoriskt perspektiv på frågan om relationen mellan tolkning och tillämpning av normer som härrör ur privat rättsbildning'. *SvJT*, s. 116–137.
- Dahlman, Christian (2010), *Rätt och rättfärdigande: en tematisk introduktion i allmän rättslära*. Lund: Studentlitteratur.
- Dahlman, Christian (2019), 'Begreppet rättskälla', i: Dahlman, Christian & Wahlberg, Lena (red.), *Juridiska grundbegrepp: En vänbok till David Reidhav*. Lund: Studentlitteratur, s. 55–74.
- Dworkin, Ronald (1977), *Taking Rights Seriously*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Evald, Jens (2016), *Juridisk teori, metode og videnskab*. Köpenhamn: Jurist- og Økonomforbundet.
- Finnis, John (2011), *Natural Law and Natural Rights*, 2 uppl. Oxford: Oxford University Press.

- Finnis, John (2020), 'Natural Law Theories', i: Zalta, Edward N. (red.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2020 Edition), tillgänglig på <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/natural-law-theories/>> (besökt 2024-05-20).
- Fritz, Maria (2020), *Förbudet mot rättsmissbruk i EU-rätten: En förändrad avvägning mellan rättssäkerhet och rättvisa i den svenska skatterätten*. Lunds universitet: Media-Tryck.
- George, Robert P. (1999) *In Defense of Natural Law*. Oxford: Clarendon Press.
- Gregg, Samuel (2011), 'Natural Law and the Law of Nations'. The Witherspoon Institute, tillgänglig <<http://www.nlnrac.org/earlymodern/law-of-nations>> (besökt 2024-05-20).
- Hart, H. L. A. (1994), *The Concept of Law*, 2 uppl. Oxford: Clarendon Press.
- Hellner, Jan (1950), *Om obehörig vinst särskilt utanför kontraktsförhållanden: ett civilrättsligt problem i komparativ belysning*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Hellner, Jan (1994), *Rättsteori: En introduktion*, 2 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Hellner, Jan (2001), *Metodproblem i rättsvetenskapen: studier i förmögensrätt*. Stockholm: Jure.
- Helmholz, Richard H. (2015), *Natural Law in Court: A History of Legal Theory in Practice*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Holm, Anders (2004), *Den avtalsgrundade lojalitetsplikten – en allmän rättsprincip*. Linköpings universitet, Ekonomiska institutionen.
- Martinger, Sven (2013), *Norstedts Juridiska Ordbok: Juridik från A till Ö*, 7 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.
- MacCormick, Neil & Weinberger, Ota (1986), *An Institutional Theory of Law: New Approaches to Legal Positivism*. Dordrecht: Reidel.
- Melin, Stefan (2012), *Juridikens begrepp*, 5 uppl. Uppsala: Iustus.
- Modéer, Kjell Å. (2010), *Historiska rättskällor i konflikt: en introduktion i rätts historia*, 3 uppl. Stockholm: Santérus.

- Nehrman, David (1729), *Inledning til then swenska iurisprudentiam civilem, af naturens lagh och Sweriges rikets äldre och nyare stadgar*. Lund, tillgänglig på <<https://digital.ub.umu.se/node/181656/>> (besökt 2024-05-20).
- Nowak, Karol (2003), *Oskyldighetspresumtionen*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Nowak, Karol (2019), 'Begreppet mänskliga rättigheter', i: Dahlman, Christian & Wahlberg, Lena (red.), *Juridiska grundbegrepp: En vänbok till David Reidhav*. Lund: Studentlitteratur, s. 323–353.
- Peczenik, Aleksander (1995), *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*. Stockholm: Fritzes.
- Peczenik, Aleksander (1999), 'Principer i det svenska statsskicket', i: Berggren, Niclas, Karlsson, Nils & Nergelius, Joakim (red.) *Makt utan motvikt: om demokrati och konstitutionalism*. Stockholm: City University Press, s. 109–153.
- Pufendorf, Samuel von (2001), *Om de mänskliga och medborgerliga plikterna enligt naturrätten i två böcker*, övers. Birger Bergh. Stockholm: City University Press. [Först utgiven 1673 som *De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri duo*.]
- Ramberg, Christina, Beshar, Alexander, Carlson, Laura, Croon, Adam, Grammar, Claes, Kleist, David, Leviner, Pernilla & Norée, Annika (2024), *Rättskällor – en introduktion i kritiskt tänkande*, uppl. 2. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Raz, Joseph (1972), 'Legal Principles and the Limits of Law'. *The Yale Law Journal*, vol. 81, s. 823–854.
- Reichel, Jane (2018), 'EU-rättslig metod', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2 uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 109–142.
- Reichel, Jane & Åhman, Karin (2020), *Tjugofem år av Europarätt i Sverige*. Svenska institutet för europapolitiska studier, rapport 2020:5, tillgänglig på <https://www.sieps.se/globalassets/publikationer/2020/sieps-2020_5-web.pdf?> (besökt 2024-05-20).
- Schultz, Mårten (2007), *Principiell rätt*, 2007-08-09, tillgänglig på <<https://martenschultz.wordpress.com/2007/08/09/principiell-ratt/>> (besökt 2024-05-20).

- Schultz, Mårten (2018), 'Naturrätt', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2 uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 79–108.
- Spaak, Torben (2018), 'Rättspositivism och juridisk metod', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2 uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 47–78.
- Stenlund, Karolina (2021), *Rättighetsargumentet i skadeståndsrätten*. Uppsala: Iustus.
- Strömholm, Stig, Lyles, Max & Valguarnera, Filippo (2020), *Rätt, rättskällor och rättstillämpning: En lärobok i allmän rättslära*, 6 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik (cit. Strömholm m.fl. (2020))
- Svensson, Ola (2016), 'Lagstyre inom avtalsrätten'. *Ny Juridik*, 1:16, s. 7–48.
- Tuori, Kaarlo (2021), *Properties of Law: Modern Law and After*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tuori, Kaarlo (2023), 'Pacta sunt servanda'. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae*, vol. 2, nr 1, s. 44–57.
- Vermeule, Adrian (2021), *Common Good Constitutionalism: Recovering the Classical Legal Tradition*. Cambridge: Polity Press.
- Westerman, Pauline (2014), *Rätten som gåta: En introduktion till rättsfilosofi*, övers. Anne-Wietske Enequist. Lund: Studentlitteratur.

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1996 s. 410

NJA 1997 s. 5

NJA 1997 s. 93

NJA 2010 s. 448

NJA 2012 s. 725

NJA 2014 s. 332

NJA 2019 s. 23

NJA 2020 s. 624

Hovrätt

RH 2004:41